

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-1>

УДК 330

Гірман А.П.

кандидат політичних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Girman Alla

University of Customs and Finance

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ

THE INTERCONNECTION OF THE GLOBAL ECONOMY AND POLITICS IN THE MODERN WORLD: TRANSFORMATION AND CHALLENGES

В статті розглядаються дискусійні питання співвідношення світової політики і світової економіки. Взаємозв'язок політики та економіки в міжнародних відносинах на початку XXI століття реалізується за допомогою характерних для цього періоду механізмів. Мета дослідження полягає в оцінці стану та тенденцій розвитку світової економіки з огляду на трансформації та виклики сучасного світу. Автором використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання: теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу. Автор зазначає, що у наш час з'явилися такі нові механізми як взаємодія держав та глобальних акторів – економічних, міжурядових організацій і транснаціонального капіталу, а також відносини між розвиненими і суверенними державами, що розвиваються. У своїх взаємодіях вони використовують економічні засоби як чинник боротьби за вплив у світі, регіоні чи країні. Важливим проявом зазначеної тенденції є якісно нові механізми взаємозв'язку політики та економіки в міжнародних відносинах, насамперед діяльність міжнародних акторів, які використовують економічні засоби для боротьби за вплив у світі. На карті світу, окрім політичних, з'являються і економічні межі. Усе це потребує наукового осмислення та аналітичних досліджень, адже глобалізація, технологічний прогрес і зростаюча міжнародна залежність створюють складний ландшафт, в якому справи економіки та політики неможливо розглядати окремо.

Ключові слова: світова економіка, світова політика, глобалізація, міжнародні відносини, економічна взаємодія, політична взаємодія, трансформація.

The article discusses the debatable issues of the relationship between world politics and the world economy. The relationship between politics and economics in international relations at the beginning of the 21st century is realized with the help of mechanisms typical for this period. The purpose of the study is to assess the state and development trends of the world economy in view of the transformations and challenges of the modern world. The author used a set of general scientific and special methods of cognition: theoretical generalization, comparison, analysis and synthesis. The author notes that in our time such new mechanisms as the interaction of states and global economic actors have appeared. intergovernmental organizations and transnational capital, as well as relations between developed and sovereign developing states. In their interactions, they use economic means as a factor in the struggle for influence in the world, region or country. An important manifestation of this trend is qualitatively new mechanisms of the relationship between politics and economics in international relations, primarily the activities of international actors who use economic means to fight for influence in the world. In addition to political borders, economic borders also appear on the world map. All this requires scientific understanding and analytical research, because globalization, technological progress and growing international dependence create a complex landscape in which economic and political affairs cannot be considered separately. In the modern world, the relationship between the world economy and politics is becoming more and more inseparable. Political decisions and global economic challenges interact and influence each other. Understanding this relationship becomes key to the development of strategies that will contribute to sustainable economic growth, harmony in international relations, and the achievement of global stability. Only through joint efforts and dialogue between politicians and economists can optimal solutions be found to solve the most important challenges facing the modern world.

Key words: world economy, world politics, globalization, international relations, economic interaction, political interaction, transformation.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується всеосяжним взаємозв'язком між світовою економікою та політикою. Глобалізація, технологічний прогрес і зростаюча міжнародна залежність створюють складний ландшафт, в якому справи економіки та політики неможливо розглядати окремо.

Міжнародним відносинам порівняно з іншими видами суспільних відносин властива одна характерна риса – їх ядром є політичні взаємодії. Вони дозволяють насамперед створити умови для ефективного використання високих технологій, а також регулювання процесів глобалізації – зростаючої взаємозалежності виробництва та обміну всіх країн, економічної інтеграції цілих регіонів і навіть континентів. На карті світу, окрім політичних, з'являються і економічні межі, не співпадаючі з першими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття науковці різних країн працювали наді цією проблемою: Білорус О., Булатова О., Киян Є., Лук'яненко Д., Поручник А., Столярчук Я. та ін. [1–9].

На тлі пандемії COVID-19, російської війни проти України та, як наслідок, продовольчої та енергетичної криз, різкого зростання інфляції, а також надзвичайної кліматичної ситуації перспективи рецесії загрожують як розвиненим країнам, так і країнам, що розвиваються. Це потребує пильної уваги вчених та глибоких аналітичних досліджень

Мета статті полягає в оцінці стану та тенденцій розвитку світової економіки з огляду на трансформації та виклики сучасного світу.

Вклад основного матеріалу. Наслідком політичної взаємодії є формування та реалізація світової політики. Світова політика – це організаційна та регулятивно-контрольна сфера як національної, так і світової спільноти, основна в системі інших таких самих сфер: економічної, ідеологічної, правової, культурної, релігійної. Це, зазвичай, є сфера владних відносин, оскільки влада є першоосновою, суттю політичних відносин, найважливішим якістю політики. Тільки на цій основі можна виділити політику, політичні відносини з усієї сукупності суспільних відносин.

Світова політика обумовлює універсальність, комплексний характер, включеність у всі сфери. Вона детермінована економічними, культурними факторами, безпосередньо залежить від соціальної структури суспільства, рівня соціального розшарування. З іншого боку, світова політика здатна впливати на ці сфери та проникати в них. Це пов'язано з двома аспектами політики:

а) хоча політика власне не спрямована на створення матеріальних та духовних цінностей (вони створюються в інших сферах), але політика покликана забезпечити умови, за яких створення та присвоєння цінностей відповідало б інтересам тих чи інших со-

ціальних груп та людських співтовариств у рамках державних структур та інтеграційних об'єднань. Ця особливість політики відображена у широко представлених визначеннях влади як інструменту розподілу цінностей у суспільстві;

б) політика присутня у всіх суспільних сферах національного та світового рівня в силу властивої їй регулюючої функції [1].

Структурно світова політика представлена зовнішньополітичною діяльністю національних держав, що по суті являють собою міжнародні відносини та зв'язки; політичними акціями регіональних міждержавних та громадських структур; діяльністю на глобальному рівні ООН та інших організацій та установ. Разом з тим світова політика завжди мала економічну складову. Роль цієї компоненти лише зростає у міру збільшення відкритості господарства окремих країн зовні, поглиблення міжнародного поділу праці та інших проявів процесу глобалізації, а також у міру відходу від силових, у т.ч. військових способів вирішення протиріч між державами та захисту їх інтересів. Саме тому їх взаємодія відіграє вирішальну роль у розвитку будь-якого суспільства.

Економіка – це певна сукупність суспільно-виробничих відносин. Визначальним елементом економіки є відносини власності на засоби виробництва та залежні від них становище та відносини людей у процесі виробництва, їх взаємний обмін діяльністю, відносини розподілу. Під економікою розуміють також сукупність галузей народного господарства, – це єдиний господарський комплекс, що охоплює всі ланки суспільного виробництва, розподілу та обміну. Іншими словами – економіка, економічна діяльність є сфера матеріального самозабезпечення людиною та суспільством свого існування, життя.

У свою чергу, економічна політика – це система економічних заходів держави; сукупність цілей, засобів, завдань, заходів щодо спрямованого впливу на розвиток економіки. Економічна політика є вирішальним засобом підтримки політичного курсу країни. Це обумовлено, перш за все, переходом багатьох країн до постіндустріального виробництва, глобалізацією та зміною структури світового господарства, потужною хвилею індустріалізації та руйнуванням доіндустріальних виробництв. Саме те як виробляються та розподіляються матеріальні блага зачіпає основи життєвих відносин. І тут питання та відповіді на них по-різному оцінюються людьми, класами, соціальними групами, оскільки зачіпаються їхні життєві інтереси.

Проблема взаємозв'язку політики та економіки найповніший свій зміст розкриває у понятті економічна політика. Політичні рішення були потрібні, перш за все, для створення умов ефективного використання високих технологій, а також регулювання глобалізації – зростаючої взаємозалежності виробництва та обміну всіх країн,

економічної інтеграції цілих регіонів і навіть континентів. Без політичних рішень було б неможливо змінити структуру власності, співвідношення та взаємодію її різних форм – приватної, кооперативної, муніципальної, державної, транснаціональної. Процеси та явища, що відбуваються в макроекономіці, рішення та дії, що впливають на них, мають прямі політичні наслідки. Політичні діячі та політичні рухи зацікавлені в тому, щоб дати економічне пояснення своєї політики [2].

Політика глибоко опосередкована економічною сферою, економічними відносинами та економічними інтересами суспільства. У свою чергу, вплив політики на економічне життя суспільства є істотним і багатограним. Необхідність і можливість цього впливу неухильно зростає, оскільки збільшуються масштаби самої економічної сфери, ускладнюється її структура та поглиблюються економічні взаємини у суспільстві та між країнами.

Відомо, що економіка, яка існує в межах державних кордонів, становить «природне середовище» підприємництва та менеджменту. Але в умовах процесу глобалізації сфера підприємницького середовища набула міжнародного характеру (міжнародне виробництво), а управлінські технології набули нових якісних параметрів, опосередкованих стратегічним рівнем прийняття рішень на світових ринках акторами міжнародної економічної діяльності. Отож немає жодного сумніву, що всі соціальні наслідки розвитку суспільства можуть виграти, якщо вони проводяться з точки зору їхньої координації з економічними умовами розвитку суспільства.

У той же час аналізуючи питання про взаємозв'язок економіки і політики Поппер К. у своїй книзі «Відкрите суспільство та його вороги» дійшов до висновку, що політична влада має фундаментальний характер, вона може контролювати економічну міць. Завдяки їй можна розробити програму захисту економічно слабких, створити закони, що обмежують експлуатацію, застрахувати робітників на випадок втрати працездатності, безробіття та старості тощо. Інакше кажучи, політична влада є ключем до економічного захисту, вона й властиві їй методи контролю – найголовніше у житті суспільства [3].

Не викликає сумніву, що в міжнародній діяльності є політичний та економічний спосіб функціонування. Вони перекривають один одного, підтримують і один з одним борються, проте політичний момент – безумовно переважає, наголошує Шпенглер О. Потіки існування перебувають в економічній формі лише для себе самих, у політичній – для їх співвідношення з іншими. Тим часом економічне та політичне мислення при найбільшому збігу між ними за формою докорінно різняться за напрямом, а тим самим і у всіх тактичних частках. Причому дослідження взаємозв'язку економіки та політики має переважно соціальний характер [4].

Вся історія розвитку людського суспільства свідчить про те, що питання про етичну складову економічного і політичного життя – це не лише проблема окремої особистості, її ідеалів і цінностей, а й проблема кожного народу і всього людства – це значною мірою моральний імператив. Моральні норми повинні визначати економічну поведінку суб'єктів будь-якого виду суспільної діяльності, зміст політичних рішень на будь-якому рівні управління. Економіка і політика визнаються важливою частиною життєдіяльності людини і суспільства, але цілі економіки та політики цінні не власними силами, а настільки, наскільки вони сприяють моральному розвитку.

Вирішення проблеми взаємозв'язку економіки та політики, постулює пріоритет моральних цінностей над економічними та політичними інтересами. Моральність в економіці та політиці визнаються рівнозначними сферами, які однаково важливі для індивіда та суспільства, вони настільки тісно переплетені, що неможливо виділити головне та підлегле. Узгоджена єдність економіки та політики, їх взаємний вплив один на одного, рівнозначність моральних цінностей у реалізації економічних та політичних інтересів на особистісному та суспільному рівні, проявляється у дотриманні серединним шляхом на перетині моральних норм у досягненні економічних та політичних цілей. На соціальному рівні цей підхід реалізується в побудові етично орієнтованої економічної та політичної системи, – це також означає, що і в суспільстві, і в світосприйнятті особистості не відбувається розмежування етичних, економічних і політичних цінностей, вони існують в єдності.

У сучасних умовах політичні рішення економічно розвинутих держав, навпаки, створюють суперечливе економічне середовище для акторів економічної діяльності, в якій вони керуються принципом раціональності, порівнюючи граничні вигоди та граничні витрати. Моральним стає те, що сприяє досягненню економічних та довгострокових політичних цілей і при цьому є розумним. Моральні закони розуміються як вигідний засіб для збереження миру для людей. При цьому моральність цінна настільки, наскільки вона корисна.

Модель, що ставить перше місце економічну раціональність, виходить з теорії розумного егоїзму. На соціальному рівні це означає побудову економічної системи, що дає свободу діяти, виходячи з власних інтересів. Таке розуміння взаємозв'язку економіки та моральності є основою поглядів Парето У., Беккера Р., Фрідмана М., Ренда А. У цьому випадку суб'єкти прагнуть легалізувати пріоритет економіки або політики, виявити прихований інтерес безкорисливості та самопожертви в економічній та політичній поведінці [3].

Зрештою, принципова непереборність конфлікту взаємодії економіки та політики з погляду їхнього пріоритету у реалізації своїх моральних, моральних

принципів, очевидна. Реалії сучасного суспільного розвитку демонструють торжество, первинність економічного інтересу, спрямованого на отримання політичного виграшу у досягненні поставлених цілей держав, що мають економічне домінування у світі та, значною мірою, принципову непереборність конфлікту взаємодії моралі та моральності з економічною та політичною поведінкою суб'єктів.

В умовах розширення сфери впливу міжнародних відносин на забезпечення сталого економічного розвитку світового господарства посилюється системоутворююча роль у світовому просторі фундаментальних економічних процесів. І раніше економіка справляла певний вплив на систему світових політичних відносин. Проте головну роль відігравали традиційні геополітичні відносини. Нині сам характер світового лідерства визначається місцем лідера у світовій економіці. Економічний чинник як ніколи відіграє важливу роль у структурі відносин між регіонами, міжнародними акторами, країнами центру та периферії світової системи. Це виявляється в цілій низці подій і тенденцій.

По-перше, після Другої світової війни на світову арену вийшли такі відносно нові порівняно з державами актори, як глобальні економічні організації, транснаціональні корпорації та банки, які посіли важливе місце у міжнародних відносинах, у тому числі у сфері владних відносин.

По-друге, змінюються пріоритетні цілі політики держав на міжнародній арені порівняно з минулими історичними періодами. За збереження значущості боротьби за територію та сфери впливу набирає сили прагнення до вигіднішого вкладення капіталу та доступу до джерел сировини. З'являються такі поняття як економічна та енергетична безпека.

По-третє, вперше за багатовікову історію державно-центричної міжнародної системи державний суверенітет почав зазнавати корозії, що в найбільш очевидній формі виявилось у відносній втраті державами здатності контролювати економічні процеси на своїй території. Частина державних функцій передається «наверх», у відання міжнародних організацій, частина опиняється під впливом стихійних глобальних або регіональних економічних процесів.

По-четверте, з 1970-х років, у світі з'явився якісно новий чинник сили – нафта, а в перспективі таку ж функцію можуть виконувати інші корисні копалини. «Нафтову зброю» вперше застосували країни ОПЕК в 1973 р. щодо країн Заходу. У сучасних міжнародних відносинах такі акції не виключені в умовах нестабільності близькосхідного регіону та Центральної Азії.

По-п'яте, функції неформального регулюючого центру системи міжнародних відносин все більшою мірою акумулює «Велика сімка» і «Двадцятка» як об'єднання переважно найбільш розвинених країн світу, що розвиваються, тоді як ООН, ПАРЕ та між-

народні фінансово-економічні інститути виявляються нездатними дати відповідь на багато сучасних викликів і потребують серйозного реформування.

По-шосте, провідну роль відіграє європейська економічна інтеграція, яка якісно змінила міждержавні відносини в Західній та Східній Європі після багатовікового періоду безперервних воєн та «кошмару коаліцій» (Бісмарк). Процеси економічної інтеграції розвиваються і в інших регіонах світу, серед найбільш важливих є: USMCA, АСЕАН, МЕРКОСУР, БРИКС, ШОС та ін., які порівнюються за впливом на світову політику з Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю ООН, регіональними політичними організаціями, військовими союдами, а нерідко і перевершують їх [5].

Висновки. До основних особливостей взаємозв'язку політики та економіки в світі, що глобалізується, необхідно віднести такі положення:

а) різко зросло значення економіки як системотворчого фактора міжнародних відносин поряд з політикою;

б) виникли якісно нові механізми взаємозв'язку міжнародної політики та економіки, складніші, ніж у минулі історичні епохи;

в) йде процес трансформації взаємовідносин держави із суспільством та недержавними акторами у напрямку ослаблення прямих економічних та контролюючих функцій держави;

г) відмінною рисою стала істотна активізація міжнародної взаємодії національних економік. Темпи зростання міжнародної торгівлі перевершують світові темпи внутрішньоекономічного зростання. Залучення до міжнародної торгівлі перетворилося на серйозний та універсальний фактор зростання добробуту світової спільноти;

д) значно посилюється процес інтернаціоналізації фінансового капіталу, особливо в інтенсифікації потоків міжнародних інвестицій, які зростають швидше, ніж торгівля та виробництво. Це стало результатом суттєвої зміни інвестиційного клімату у світі;

е) як у міжнародних конфліктах, так і в міжнародній співпраці зростає роль енергетичного фактора, пов'язаного з доступом до енергоресурсів, їх безпечним та надійним транспортуванням.

Нові якості світової економічної системи – стрімке розширення зони ринкового господарства, лібералізація національних економік та їх взаємодія через посередництво торгівлі та міжнародних інвестицій, космополітизація все більшої кількості суб'єктів світової економіки – транснаціональних корпорацій, банків, інвестиційних груп – мають серйозний вплив на світову політику, міжнародні відносини. Світова економіка стає настільки взаємопов'язаною та взаємозалежною, що інтереси всіх її активних учасників вимагають збереження стабільності не тільки в економічному, а й військово-політичному сенсі.

Національні кордони стають лише перешкодами та створюють додаткові витрати. Комерційні підприємства, а також і багато інших установ, більше не можуть обмежувати масштаби своєї діяльності національною економікою та національними кордонами. Їх масштаби повинні відповідати діяльності відповідних галузей та компаній у всьому світі. Але в той же час політичні кордони зовсім не збираються зникати. Більше того, дуже сумнівно, щоб навіть регіональні економічні об'єднання послабили політичні кордони, не кажучи вже про їхнє повне скасування.

Світова політика все більше має ставати гуманістичною стратегією щодо об'єднання людей не-

залежно від їхньої національної, державної чи соціально-класової приналежності. У цьому її мета та призначення. Найближче завдання світової політики: створити систему міжнародної безпеки, яка базувалася б на довірі та світі, вільному від ядерної зброї, насильства, страху, підозрливості та ненависті. Застосування сили у світовій політиці у суперництві держав на міжнародній арені сьогодні є небезпечним. Це загрожує знищенням людства. Таким чином, світова політика та формування нової якості світової економіки стають основним параметром системи міжнародних відносин, що формується сьогодні.

Список літератури:

1. Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму : монографія. Київ : Університет «Україна», 2016. 536 с.
2. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія Донецьк : ДонНУ, 2012. 386 с.
3. Киян Є.М. Глобальна координація стратегій економічного розвитку : автореф. дис. ... к-та екон. наук : спец. 08.00.02. Київ : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2021. 20 с.
4. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія. Київ : Нац. підруч., 2008. 220 с.
5. Булатова О., Козак Ю., Крисоватий А., Савельєв Є. та ін. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України : монографія / за наук. ред. Крисоватого А. і Савельєва Є. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 504 с.
6. Поручник А.М., Столярчук Я.М. Глобальні імперативи транснаціоналізації національних економік. *Формування ринкової економіки : зб. наук. пр.* Київ : КНЕУ, 2009. Вип. 21. С. 257–278.
7. Пурій М.Р. Гегемонія в теорії і практиці міжнародних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 22 с.
8. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGReports/Agenda2030_UA.pdf
9. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Лук'яненка Д.Г., Поручника А.М. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.
10. World Trade Organization. Regional trade agreements information system. URL: <http://rtais.wto.org>

References:

1. Bilorus O.H. (2016) Ekonomichna hlobalistyka. Svit-systema hlobalizmu [Economic globalism. The world-system of globalism]: monohrafiia. Kyiv: Universytet "Ukraina", pp. 536.
2. Bulatova O.V. (2012) Rehionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv [Regional component of global integration processes]: monohrafiia. Donetsk: DonNU, pp. 386.
3. Kyian Ye.M. (2021) Hlobalna koordynatsiia stratehii ekonomichnoho rozvytku [Global coordination of economic development strategies]: avtoref. dys. ... k-ta ekon. nauk: spets. 08.00.02. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana, pp. 20.
4. Lukianenko D.H. (2008) Hlobalna ekonomichna intehratsiia [Global economic integration]: monohrafiia. Kyiv: Nats. Pidruch, pp. 220.
5. Bulatova O., Kozak Yu., Krysovatyi A., Saveliev Ye. ta in. (2014) Novyi svitovy ekonomichnyi poriadok ta hlobalni vyklyky dlia Ukrainy [The new world economic order and global challenges for Ukraine]: monohrafiia / za nauk. red. Krysovatoho A. i Savelieva Ye. Ternopil: TNEU, pp. 504.
6. Poruchnyk A.M. Stoliarchuk Ya.M. (2009) Hlobalni imperatyvy transnatsionalizatsii natsionalnykh ekonomik [Global imperatives of transnationalization of national economies]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zb. nauk. pr.* Kyiv: KNEU, vol. 21, pp. 257–278.
7. Purii M.R. (2017) Hehemoniia v teorii i praktysi mizhnarodnykh vidnosyn [Hegemony in the theory and practice of international relations]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. polit. nauk: spets. 23.00.04 "Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku". Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yuriia Fedkovycha. Chernivtsi, pp. 22.
8. Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 25 veresnia 2015 r. "Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denyi u sferi staloho rozvytku do 2030 roku". Available at: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGReports/Agenda2030_UA.pdf
9. Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku (2011) [Resources and models of global economic development]: monohrafiia / za zah. red. Lukianenka D.H., Poruchnyka A.M. Kyiv: KNEU, pp. 703.
10. World Trade Organization. Regional trade agreements information system. Available at: <http://rtais.wto.org>